

GYAPAY MARIANNA

Gyógyító királyok a huszadik században

Nicolas Mariot: *Bains de foule. Les voyages présidentiels en province, 1888–2002.* [Fürdőzni a tömegben.

Az államelnökök vidéki utazásai, 1888–2002.]

(Collection Socio-Histoires dirigée par Gérard Noiriel et Michel Offerlé) Belin, Paris, 2006. 351.

Elsősorban fiatal szerzők munkáinak megjelentetésére vállalkozik a Belin Kiadó immár majd harminc kötetet számláló Socio-Histoires sorozata, amely ugyanakkor az interdiszciplinaritás feltételét is szem előtt tartja. A sorozatba jól illeszkedik Nicolas Mariot könyve, amely doktori disszertációjának átdolgozott változata. Annak ellenére, hogy a felhasznált források nagyon is történetinek mondhatók, az olvasó mégsem hagyományos történeti munkát tart a kezében. A kérdésfelvetés, a probléma tárgyalása a szociológia eszköztárát használja, néhol pedig a pszichológiai megközelítést sem nélkülözi. Így műve nem szokványos monográfia az alcímben megjelölt elnöki utazásokról, ezek inkább csupán a vizsgálat keretét adják.

A televízió és a rendszeres időközönként megjelenő közvélemény-kutatási eredmények korában élünk. Az állam vezető politikusai a technika segítségével az ország legtávolabb fekvő vidékein élő állampolgárokhoz is el tudják juttatni gondolataikat, a közvélemény-kutatások révén pedig folyamatos visszajelzéseket kapnak azokról. Adódik tehát a kérdés: vajon miért folytatják a középkor óta töretlenül országjárásaikat a francia államfők? Hogyan fogadja a tömeg az elnököt és az milyen célokkal

indul útnak? Az ujjongó sokaság ténylegesen az utazó politikust köszönti vagy az ünnep maga áll a középpontban? A könyv ezen fő kérdéseket járja körül, ezekre keresi a választ.

A problematikát megpendítő bevezetőt (*L'effervescence sociale comme problème de recherche*), amely a „társadalmi forrongás” fogalmát járja körül, két nagy fejezet követi. Az első az „utazás teológiája” cím alatt az előre megjósolt siker pszichológiai mechanizmusait tárja fel (*Théologie du voyage: les mécanismes psychologiques d'un succès annoncé*). A második fejezetben az elnöki látogatásokat mint szertartásokat elemzi a szerző, kitérve természetesen a fogadó tömeg viselkedésformáinak bemutatására is (*Liturgie des visites: les conduites acclamatives d'un contexte de liesse*). A kötet zárszava a továbbgondolás felé nyit a társadalmi alkalmazkodás kérdését tárgyalva (*A propos du conformisme*).

Bevezetőjének elején Mariot négy szemléletes példával kelti fel az olvasó figyelmét (1995 májusában Jacques Chiracot elnökké választották; 1998. július 12.: a francia futballválogatott hazai pályán győzedelmeskedett a világbajnokságon; 2001. április 21.: a francia nemzeti tizenegy az algériai válogatott fölött aratott győzelmet; 2002. május 5.: Chiracot újraválasztották). A példák sokszínűsége szembeötlő, adódik tehát a kérdés, vajon mi alapján kerül az elnökválasztások mellé a labdarúgás? Csupán a nemzeti érzés megtestesítése köti össze a különböző típusú eseményeket, vagy valami más közös is található bennük? Mariot számára a tömeg viselkedése igazán fontos, a példákon keresztül azt mutatja be, hogy mit is ért pontosabban a címben megjelölt társadalmi forrongás (*effervescence sociale*) kifejezés alatt.

Az újsághírek integráló hatásúként ábrázolják a bemutatott eseményeket, feltételezve, hogy a közös éljenezés egyben a résztvevők hasonló elkötelezettségét is tanúsítja. Problémafelvetésében ezt az állítást kérdőjelezi meg a szerző vizsgált forrásai, az elnökök vidéki utazásairól beszámoló szövegek alapján, melyek között egyaránt találunk újságírók, politikusok vagy éppen rendőrök tollából származókat. A több mint egy évszázadnyi időt átívelő forráscsoport legfőbb hasonlósága épp az általuk leírt látogatások fogadtatásában, vagyis az örökké ismétlődő éljenezésben áll, a fő kérdés is éppen ez: mi teremti meg ezt az állandó lelkesedést és milyen eszközökkel?

A probléma magyarázatáért Mariot Émile Durkheim munkásságához nyúl vissza. Bemutatja, miként gondolkodott a szociológus

a kollektív forrongásról,¹ szétválasztva a gondolat és a cselekvés fogalmát, hogy elkerülhetővé váljon a körkörös magyarázat, miszerint az ujjongás a hitet bizonyítja, az pedig az ujjongásra ad magyarázatot. A szerző egy mondatral szemlélteti a vizsgált problémát: „ha tapsolnak, akkor egyben csatlakoznak is”. Vajon kimutatható-e ennek a szerző által cáfolt állításnak valamiféle hatása az ujjongó tömegre, valamint ad-e tudományos magyarázatot vagy jár-e bármilyen következménnyel a társadalmi integrációra nézve? A szertartásoknak tulajdonított integratív funkció függ-e a közösségre átélte érzelmektől? Másképpen szólva, az együttes részvétellel, tehát a forma teremti meg az esemény közösségi mivoltát vagy mind-azt épp fordítva igaz?

A szerző leszögezi, hogy a közös cselekvésnek nem szükséges előfeltétele, hogy ugyanazokat az érzelmeket éljük meg. Erre a *flahsmob* hozza fel példaként. A kifejezés egy Amerikából Franciaországba átvett jelenségre utal, amelynek lényege, hogy egymást nem ismerő emberek nagyobb tömegben összegyűlnek egy közterületen, hogy egy bizonyos mozdulatot egyszerre elvégezzenek, például egyszerre felkiáltanak vagy kinyissák az ernyőjüket. A Párizsban megrendezett *flahsmobok* elemzése által mutatja be a szerző, hogy a közös cselekvésből adódó öröm megnyilvánulása önmagában nem elegendő ahhoz, hogy elősegítse a társadalmi integrációt.

Ezen a ponton a szerző ismét társadalomtudósok munkásságára támaszkodik: Marcel Mauss és Norbert Elias társadalmi kapcsolatokról szóló meghatározásait veszi alapul, amelyek szerint azok előre meghatározott relációk a gyakorlat, a szokásjog vagy a törvények közvetítése által egymáshoz tartozó társadalmi funkciók között.² Nicolas Mariot ezt a meghatározást terjeszti ki a társadalmi forrongás fogalmára is: megállapítja, hogy létrejöttét egy tanulási folyamat előzi meg, amely az individuumokat közös cselekvésre készíteti és ezáltal társadalmi kapcsolatokat alakít ki. Leszögezi azonban, hogy mindez nem kérdőjelezi meg az ujjongók őszinteségét és spontaneitását. A szerző François Mitterrand

¹ Durkheim, Émile: *Les formes élémentaires de la vie religieuse*. F. Alcan, Paris, 1912. Magyarul: *A vallási élet elemi formái*. Ford.: Vargyas Zoltán. L'Harmattan: Budapest, 2003. 1586–1953.

² Marcel Mauss és Paul Fauconnet szócikke a szociológiáról. In: *La Grande Encyclopédie*, vol. 30. Société anonyme de la Grande Encyclopédie, Paris, 1901. 165–176. Valamint Elias, Norbert: *Die Gesellschaft der Individuen*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1987.

Lille városában tett látogatásának bemutatásával hozza közelebb a leírt elméleti fejtegetést, egyúttal felvezeti a két nagy, egymással bizonyos esetekben ellentétes megállapításokat megfogalmazó fejezetet.

Az alapos bevezető végén tisztázza a vizsgálat fő módszereit. Leszögezi, hogy a kérdőíves közvélemény-kutatás, melyet maga is alkalmazott a téma feldolgozására DEA³ dolgozata megírásakor, nem alkalmas a fenntebb vázolt probléma megismerésére, hiszen éppen a közös cselekvés mozdulatainak, külső jeleinek elszemélytelenedése adja a közösség érzését. El kell fogadnunk azt az állítást, hogy a résztvevők keveset gondolkodnak cselekedeteik felett. Ennek szemléltetésére a „kínai érvt” hozza fel: egy ausztrál látva, hogy egy kínai egy tál rizst helyez a temetőben egy sírra, megkérdezi, vajon azért teszi-e ezt, mert a kínaiak hite szerint így tudják táplálni a halottakat. A kérdésre egy viszontkérdés a „válasz”: vajon a nyugatiak azért tesznek virágot a sírra, mert azt tartják, hogy halottaik szeretik a virágok illatát? A szerző ezzel az anekdotával támasztja alá vizsgálati módszerének másik fontos elemét: az összehasonlítás és a relativizálás szükségességét.

Az első nagy részben az elnöki utazások mechanizmusát, sikerességét, előkészítését, a róla szóló beszámolókat mutatja be, teszi elemzés tárgyává. Kiindulási pontja négy fontos utazási beszámoló, amelyek közös vonásait abban látja, hogy mindegyik az utazók szemszögéből íródott, mindegyik követi az utazás kronologikus rendjét, valamint mindegyiknek az éljenzések ismételt bemutatása adja a legfőbb témáját. Előkerül a már korábban is ott bujkáló kérdés, hogy vajon mi adja az elnöki utazások értelmét, különösen egy olyan korszakban, amikor a televízió segítségével már a legtávolabb élő állampolgárhoz is eljuthatnak az elnök gondolatai. A választ a szerző az utazások sikerességében látja, egészen pontosan abban, hogy mivel mindig van ünneplő tömeg, az utazás műfaja nem ismeri a bukás fogalmát. A komoly előkészítések, például a városok feldíszítése, amelyek a látogatásokat megelőzik, éppen azt a célt szolgálják, hogy a közönséget az ujjongó fogadásra felkészítsék: Mariot megjegyzi, hogy az utazások előkészítői legtöbb esetben nem ellenzéki csoportoktól tartanak, hanem attól, hogy lelkes éljenzők helyett fásult tömeg fogadja az elnököt. Így érthető, hogy a szerző egy egész fejezetet szentel az utazások előkészítőinek bemutatására, szinte propozográfiai

³ Diplômes d'études approfondies: a francia, belga és svájci felsőoktatási rendszerben korábban létező posztgraduális diploma.

szintű elemzéseket végez, esettanulmánnyal szemlélteti a hivatalnokok elővigyázatosságát és azzal a megállapítással zárja a fejezetet, hogy legfontosabb feladatuk a siker maximalizálásában állt.

Külön alfejezet foglalkozik az újságírók azon csoportjával, akik az elnökökkel együtt utazva, sok esetben az ő felkérésüknek eleget téve a beszámolókat készítették. A szerző feltárja érdekeiket, elemzésében fontos szerepet kapnak azok a motívumok, amelyek minduntalan kimaradnak a hivatalos beszámolókból, az újságírók amnéziájának elemzése által árnyalt képek kapunk az őket vezérlő célokról. Ezzel összefüggésben ismerteti azokat a jellemzőket, amelyek valódi, homogén csoportként jelenítik meg az említett zszurnalisztákat.

A következő alfejezetben Mariot az elnök és környezetének érdekeivel, céljaival ismerteti meg az olvasót. Megállapítja, hogy számukra az utazás az elefántcsonttoronyból való kilépés leghatásosabb módja volt, nem csupán saját népszerűségük növelése, hanem a nemzeti összetartozás erősítése érdekében is.

A harmadik fejezetben végzi el a szerző az utazási beszámolók szövegszintű vizsgálatát. Fontos megjegyezni, hogy ezúttal nem csupán szövegekről, hanem képekről és rövidfilmekről is szó esik. Az elemzett írások között szerepelnek ezúttal ellenzékiek tollából származók is. Nagy teret kap az ünnep mint társadalmi esemény historiográfiája, a szerző kitekint arra is, hogy a látogatások, illetve az azokról készült beszámolók mennyiben járulnak hozzá a nemzeti érzés kifejlődéséhez. Vajon csupán a szövegek tulajdonítanak ennek jelentőséget, vagy magukat az ünneplőket is eltöltötte a patrióta lelkesedés? A szerző arra a megállapításra jut, hogy a résztvevők nem azonosítottak a közös éljenzésben egy olyan politikai érzést (nemzetit vagy akár állampolgárit), amelyet együtt éltek volna át a mellettük állóval, inkább az ünnepi összefüggés adta az esemény *ad hoc* politikai jellegét.

A kötet második nagy részében a befogadó közönség, a kontextus elemzését végzi el a szerző. Elsőként tárgyalja az elnök fogadásának rituáléit, szól a városi előljárók szerepéről az ünnep megszervezésében, az előkészületek finanszírozásának kérdéséről, a látogatások napjának kiválasztásáról és az elnökök fogadó tömeg nagyságáról, valamint annak változásairól a huszadik század folyamán. Az első fejezet összegzésében Mariot leírja, hogy miként fordítottak a résztvevők egyre több időt az ünneplésre, miként élték át mindjobban az elnöki látogatásokat, amelyek így egyre inkább keretét, semmint tárgyát adták az elemzett ünnepeknek.

A következő két fejezet ennek a konklúzióknak a továbbgondolása, a szerző jól követhetően mutatja be, amint a várva-várt látogató, az elnök lassanként eltűnik a középpontból, helyette az ünneplés kapja a fő szerepet. Az 1970-es évektől kezdve az elnöki utazások jellege is megváltozik, nem szemléznek többé: az elnök nem kívülállóként érkezik a városba, hanem igyekszik elvegyülni és bepillantást nyerni az emberek minden napjaiba. Az utazások „meghallgató” jellege erősödik fel, ezzel párhuzamosan eltűnik a látogatások kivételessége is, nem utolsó sorban az elnöki személy biztosításának felértékelődése okán. Miközben tehát az ünneplések mind nagyobb méreteket öltenek, egyre több és egyre többféle ember (gyermekek, különböző etnikumok) kapcsolódik be a közös ujjongásba, az elnök fogadásának szerepe gyakorlatilag kikerül a középpontból, átadva helyét az önmagáért való örömmek.

A zárszóban a szerző megvonja a vizsgálat mérlegét, kiemelve, hogy az úti beszámolók formai sajátosságait kell lebontanunk annak érdekében, hogy valódi, realista szociológiai vizsgálatot végezhesünk az előszóban feltett kérdést illetően. A konklúzió egyben továbbgondolásra alkalmas kérdéseket tartalmaz a társadalmi alkalmazkodást illetően.

A tavaly októberben megjelent kötetnek külön aktualitást ad, hogy ez év áprilisában választanak elnököt a franciák. A kampány időszakában megsokasodó politológiai, szociológiai elemzések sűrűn hivatkoznak Nicolas Mariot könyvére, a szerző rádió- és újságinterjúkban fejti ki markáns véleményét a politikusok megjelenését kísérő társadalmi forrongást illetően. A teljesség igénye nélkül csupán néhány példa álljon itt szemléltetés végett. A Radio France „La Fabrique de l’Histoire” („A történelem gyára”) című műsora az emlékezet (egyéni emlékezet, kollektív emlékezet, emlékhelyek, kiemelkedő történelmi vita) szemszögéből közelít a történelemhez, keresve minduntalan a kapcsolódást az adott hét eseményeivel. Egy októberi adásának volt vendége Nicolas Mariot, amelyben egy Jacques Chiracról megjelent dokumentumkötet fonalán elindulva mutatta be könyvét.⁴ A szerző legfontosabb állítását, miszerint a politikusokat övező társadalmi forrongás nem bizonyítja az éljenzők

⁴ http://www.radiofrance.fr/chaines/france-culture2/emissions/fabriquenew/fiche.php?diffusion_id=46445 (2007.04.16.)

elkötelezettségét, citálja egy blog,⁵ valamint egy online folyóirat cikke,⁶ amely a szenegáli választások kapcsán az elnökök szavazategyűjtő körútjait elemzi. Legérdekesebb mind közül talán a *Le Monde* egyik rendszeresen megjelenő mellékletében közölt interjú,⁷ amelyben Mariot arra hívja fel a figyelmet, a fentebb említett tételét illusztrálendő, hogy a szavazók többsége nem ismeri fel politikusait a fényképről, a választásokon mégis részt vesz. Megállapítja, hogy túl nagy jelentőséget tulajdonítunk a hitnek, véleménye szerint a rutin és a konformizmus sokkal erősebben irányítja a társadalmat.

* * *

Nicolas Mariot könyve nem egyszerű, de rendkívül izgalmas olvasmány. A jó arányokkal rendelkező, logikusan felépített szerkezet mellett a sok esettanulmány, a számtalan idézet és illusztráció ad fogódzókat az erősen elméleti szövegben. A fejezetek között fellelhető apróbb ellentmondások, amelyek a nézőpontok sokszínűségéből adódnak, nem gyengítik a szerző állításait, mivel mindig pontosan követhető, hogy melyik szemszögből közelíti meg a problémát. Az utazások vizsgálata rendkívül sokszínű, a problémafelvetésben megfogalmazott kérdésre pedig árnyalt válaszokat kapunk.

⁵ <http://209.85.135.104/search?q=cache:F4PJmK8BbhQJ:blog.jeuneparisien1978.gayattitude.com/2007/02/+%22nicolas+mariot%22+pr%C3%A9sidentielle+2007&hl=fr&ct=clnk&cd=12&gl=hu> (2007.04.16.)

⁶ <http://www.sudonline.sn/spip.php?article167> (2007.04.16.)

⁷ http://medias.lemonde.fr/mmpub/edt/doc/20070201/862317_sup_livres_070201.pdf (2007.04.16.)